

Mészáros Károly

„Bicskával szúrom le...”

Töredék József Attiláról – halálának 55. évfordulóján*

Invokáció. Mindig szerettem volna József Attiláról írni. Híres, nagy tanulmányokról álmodoztam, megírni mindent, amit vele kapcsolatban érzek, összekötődni vele, kiírni magamból minden szenvedést. Úgy éreztem, egy a sorsunk. Ifjú voltam, amikor találkoztam a verseivel; megkapott roppant fájdalma, szeretetre éhes indulata, szomorúsága.

Nem mertem hozzáfogni sose, nem tudtam írni róla. Félttem. Félttem, hogy megéget. Minden verse, mint a tűz. Aztán csak múlt az idő, egyre mélyebbre ástam bele magam a költészetébe, verseit kívülről fújtam, s mindenhol őt idéztem.

Később engedett szorításából. Fájdalommal néztem és nézek rá, mint elmúló ifjúságomra.

Versei ma is éltetnek. Az elmúlt évtizedekben csak két róla szóló jegyzetre futotta erőmből (merszemből?), azok sem jelentősek. De soha nem tettem le arról, hogy egyszer mégiscsak valami fontosat írjak róla.

Minden évben s minden évfordulóján felkapom a fejem: még csak ennyi éves lenne? Hatvan? Hatvanöt? Hetven? Nyolcvan. Még élhetne, élhetett volna! Kortársam is lehetett volna, hiszen csak harminchat évvel vagyok fiatalabb nála. S már ötvenöt éve halott. Ha élt volna is a hatvanas (hetvenes, nyolcvanas) években, egészen biztosan nem találkoztunk volna, mert hisz azokkal a nagyságokkal sem találkoztam, akik éltek és meghaltak anélkül, hogy egyszer is kezet foghattam volna velük. Hiszen élt Illyés Gyula is, aki úgy halt meg, hogy nem is láttam, és Déry Tibor meg Weöres Sándor. Őket se láthattam életemben. Mégis ismerem mindegyiküket, velem vannak mindenütt. Támaszaim, szükségem van a szavukra („haragukra”), éltető erejükre.

Így lettem volna József Attilával is. Éltünk volna két különböző városban, két különböző országban. Más-más országban. Egészen biztosan ő is felfigyelt volna ránk, mint ahogy Illyés Gyula és Csoóri Sándor. Érdekes módon Csoórral találkoztam, itt, Dunaszerdahelyen, beszélgettünk is – kocsmaasztalnál, komoly dolgokról. Akkor fiatalabbak voltunk, bár ő már akkor is Csoóri Sándor volt; igaz, én is én voltam, de mégiscsak senki se voltam.

Valahogy így képzeltem el a József Attilával való találkozást is. Eljönne ide, s itt, a kocsmában beszélgetnénk mindenféle „emberi lomról”, két fájdalmas, szenvedő ember. Vitatkoznánk is biztosan, bár nekem aligha volnának érveim, ő pedig – tudván – félelmetes vitázó volt. Nekem vita közben soha nem

* Mészáros Károly írása hagyatékából került elő. A kézirat hirtelen megszakad, s csak gyanítható, hogy szerzője tervezte a folytatását is, de az végül befejezetlenül maradt. Ám így is megáll, önmagában is – a korán, hatvanévesen elhunyt író legszemélyesebb vallomásként, credójaként, ars poeticájaként. (T. L. megj.)

jutnak eszembe okos gondolatok, csak utána, amikor már nincs kivel vitázni. Akkor minden eszembe jut, amit mondanom kellett volna. Aztán csak fáj, hogy megint nem mondtam semmit, megint nem mondtam el, amit akartam, csak tátottam a számat áhítattal, néha vakkantottam egyet-egyet. Pedig ha elmondtam volna mindazt, ami később eszembe jutott, biztosan jobban szerettek volna az emberek. Ha elmondhattam volna József Attilának...

Most össze kellene szednem magam, hogy fölérjek hozzá. Talán most lehet, most már lehet. Egyedül maradtam, bebújva a szobába, egy másik szobába, mint harminc évvel ezelőtt, de ugyanolyan szomorúan és reményvesztetten, be, a könyveim közé, melyek éltetnek. Nem kell bizonyítanom senkinek, nem kell rögtönözni. Az évtizedek alatt összegyűlt gondolatmorzsáimat kell papírra vetnem.

Szálljunk alá a rejtelmekbe.

„Tedd könnyűvé énnekem ezt a nehéz hűséget.”

József Attiláról csaknem mindent elmondtak már. Az alcímben jelzett „csaknem”-be kapaszkodhatom, vagyis hogy mégsem mindent. Évtizedeken át tanulmányoztam a költőről írt értekezéseket, esszéket, tanulmányokat. Azzal, amire én figyeltem föl, senki nem foglalkozott. Természetesen minden íráshoz nem jutottam hozzá, meglehet, tévedésben vagyok. Ám mégis: amit jelen dolgozatomban „végigokoskodom”, talán jelenthet valamit azok számára, akik József Attilára figyelnek.

– József Attila után már nem volt érdemes verset írni – mondta nemrégiben valaki, aki társam a fájdalomban. – Elmondott mindent az életről és halálról, szerelemről és fájdalomról.

Igaz. S mégis írtak és írnak szakadatlanul. A világ sokrétű, a fájdalom és a boldogság érzete pedig oly gazdag, hogy tárháza kimeríthetetlen. Kizárja az ismétlés lehetőségét. Minden fájdalmat egyénileg, önmaga sajátos színeiben, hangjában és mélységében él át az ember. S ha kifejezőeszköze a szó, akkor megtalálja a módját, miként közölje a világgal ezeket az élményeket.

József Attilának mindenre van szava, minden életjelenségre van gondolata, intése, figyelmeztetése. Ez átélt valóság, s nem aforisztikus jelenség. „Csak ami nincs, annak van bokra, csak ami lesz, az a virág, ami van, széthull darabokra.” A VAN-nal nem tud mit kezdeni az ember: ami van, kicsúszik a kezéből. Nem elég erős az ember, hogy megtarthassa a mát. Az élet megy tovább, s egy pillanat töredéke alatt: múlttá válik. A MA: súlyos és nehéz. Tiporják, leejtik, összetörik. A MÁ-t: csak élni lehet és túlélni.

József Attila hosszú és nehéz utat járt be, amíg rájött a MA széthullására, életteleniségére. A mában mindenki magára marad. A MA: félelmetes és megálázó, fájdalmaiban megtöretett, s nincs segítség, felmentés sehonnan nem érkezik. Csak az idő múlása, csak a bizalom, az egyetlen: ami lesz. Az a virág! Teremteni csak a NINCS-ből lehet, ami benned van ugyan, de még nem született meg. Teremteni csak a NINCS-ből lehet: csak magadból; „apád, anyád magad légy!” Csakis az szökhetsz „bokorba”, amit magad létrehozol. Az alkotás mindig a semmiből indul, a homályból a fény felé: fikció, a fantázia eredménye.

A MÁ-ban minden pillanatban elpusztul benned valami. „Csak ami lesz, az a virág”, mert a megszületendő ember, világ, vers – még tiszta és fénylik, csak a

MÁ-ban hervad el. A MA ugyanis megtartotta emberi fájdalmait: az elmúlás fájdalmát, a szerelem fájdalmát. A világ egyre nagyobb, s az ember egyre kevesebb.

„Az meglett ember, akinek
szívében nincs se anyja, apja.”

S „nem istene és nem papja se magának, sem senkinek”. Csak az lehet „meglett ember”, akiben mindig szabadság van. Nem a társadalom szabadsága, hanem önmagáé: akiben megmarad a választás lehetősége; aki csakis önmagát követi: eszméit, vágyait.

Az ember kalitkában él, elzárja magát, fél a végtelentől, a végtelen szabadságtól, kötik ezer karóval, bujdosik a világ és önmaga előtt: várja a véget. Pedig csakis: „hol szabadság a rend, mindig érzem a végtelent.” A végtelen felé csak az indulhat el, aki előtt „leomlanak a bányát vázázó oszlopok”, aki túllép önmagán: nem villogtat és nem villogtatnak fölötte kardot, aki nem ítél, hogy ne ítéltethessen, hanem csupán „meglett ember”; felnőtt – ha úgy tetszik. Ember: szabad a választásra, a küzdelemre, szabad az életre, a szerelemre és halálra.

Az ember a MÁ-ban folytonos megaláztatásban él, önmaga levében fürdik, s ha lép, tócsába lép, nem tengerbe. Nem szabadulhat anyától, apától, benne marad küszködésük, neveltetésük, intelmeik, erkölcsük. Nem lehetsz meglett ember, ha beépítettél magadba egy életet, amelyet élned muszáj.

Nincs szabadulás? Csak mások halála által?

Megölhetsz-e másokat? Mi jogod?

Csakis önmagad ölheted meg, ha meglett ember akarsz lenni. Mint József Attila, aki nem tudott szabadulni sem apától, sem anyától, sem senkitől, így csakis önmagát tehette tönkre, önmagát vihette a sínekre.

Évtizedeken át olvastam a József Attiláról írottakat. Számba vették életének minden mozzanatát, verseinek metaforáit, szimbólumait, egyéni szófűzéseit, hangösszetevőit, nyelvi fordulatait; elemezték proletár módon, elemezték emberileg és politikailag. Félre is értelmezték sokan. József Attiláról mindent el lehet mondani, mindent rá lehet fogni, mint minden korszakos költőre. Ám ez a minden sem jelent sokat, talán semmit: mert mindaz, amit róla mondunk, csak önmagában érvényes, és önmagunkra vonatkozóan van hitele. A vers ugyanis mindenkire egyénileg hat. Csak az a fontos, ami az adott pillanatban találó. Ezért nem lehet tetten érni; csakis átélni, csakis tudni és gyönyörködni benne.

És persze csodálni.

Petőfiről vitatkozván mondta annak idején egyik pesti jó barátom, hogy a legnagyobb költő is lehet gyenge, esetlen ember. Akár Petőfi is feladhatta volna elveit, ha valóban elhurcolták volna. Vagy Szibériában fogamzott volna meg benne – saját költői halála. Hogy élhetett még néhány évet? Nem jelent semmit: költőileg halott volt.

Nem hittem, és nem hiszek ebben a tézisben. A költő is ember, s ezért esendő, gyenge, „gyámoltalan... mint a szükségét végző vadállat”. Pénzből él, megalázkodik és megalázzák; sír, jajgat, könyörög; eszik. Az esetlen ember, aki ráadásul költő: kétszeresen az. Nem adja fel elveit. Legfőljebb elpusztul általuk. Anyira nem tud csak ember lenni, hogy ne maradna költő.

József Attila bicskái. „Ki védené, azt bicskával szurom le, a történelem ha parancsot ad.”

Nem tudom, volt-e József Attilának bicskája. Erről nem olvastam semmit, nem említik a kortársak. Lelencgyerek korában biztosan volt. Malacokat őrzött, és faricskált vele. Nekem is volt bicskám. Nem véletlen a „békanyúzó” gyermekbicska. *Németh Andor*hoz című versében írja József Attila: „...gyöngyházás gyerekkésére gondol vissza már.” Biztosan saját gyöngyház nyelvű késére. Mert élete kések között zajlott. A kések soha nem hagyták cserben, amikor kellett, elővette őket, amikor a toll már kevés volt, a kés következett:

„A kés ott volt az asztalon
– éppen ceruzám hegyeztem –
ha ezt az embert leszúrom,
tudom, mindennel kiegyeztem.”

A kés: menedék, társ. Fegyver a világ ellen. Támasza, ereje. A *Nincsen apám*-ban még ugyan nincs kés, se fegyver, de már van: „ha kell, embert is ölök.” A „mindentől fölmentem magam”, a „rajtam már csak a fegyver foghat” súlyos „számvetések” egyenesen elvezetik őt a „Mikor születtem, a kezemben kés volt” félelmetes és egyben leggyönyörűbb képhez, melyet ugyan egy évvel halála előtt fogalmazott meg, s még kapaszkodik a „tollhoz”, mert „embernek születtem én”. Embernek és alkotónak. A kés azonban vele van. Tehát születése pillanatától ott a kés: vagyis a halálos fegyver, mellyel ölni lehet és megöletni:

„Elmondom: Öltem. Nem tudom
kit, talán az apám –
elnéztem, amint vére folyt
egy alvadt éjszakán.

Késsel szúrtam. Nem színezem,
hisz emberek vagyunk,
s mint megdöfötték, hirtelen
majd mi is lerogyunk.”

(*Gyönyörűt láttam*)

(1992)